

ELS ÚLTIMS ANYS DEL REGNAT DE FERRAN II

Àngel Casals

El propòsit d'aquest treball és fer un estudi del que van ser els darrers anys del regnat de l'últim dels Trastàmara per tal d'avaluar en quin estat restava el Principat quan Carles I va ocupar el tron.

Referir-se a Ferran II obliga a fer esment de l'obra de Vicens Vives, el qual li va dedicar un estudi esdevingut clàssic: *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. Escrit el 1936, en ell es donava una visió diferent d'aquella que havia marcat l'estudi de Ferran II per part dels romàntics. Vicens reivindicava la superació de la guerra civil, de la crisi social del segle XV i la reorganització econòmica, institucional i social de Catalunya —l'anomenat redreç— com a elements essencials del regnat.

Si Vicens Vives va revisar les conclusions de la historiografia anterior, ningú a hores d'ara no ha fet el mateix amb ell. Només algun aspecte parcial ha estat reelaborat en els darrers cinquanta anys. Concretament Eva Serra posà en qüestió tant els motius com les conseqüències de l'alçament remença. Per a Vicens la política del rei catòlic suposava la reorganització del camp català mitjançant l'alliberament del pagès de remença esborrant les xacres del feudalisme i abolint els mals usos, origen de la prosperitat de l'agricultura. Per contra, Eva Serra considera la Sentència Arbitral de

Guadalupe com una reorganització de les relacions feudals en les quals el senyor, tot i perdre el control personal sobre els pagesos, conservava intacte el control econòmic.¹

Per la nostra banda, a part d'haver estudiat els anys que Vicens va revisar menys, hem partit de dues premisses diferents en el nostre treball: hem relacionat el Consell de Cent amb les altres institucions del país —Diputació del General i Cort— tot cercant les influències que es poguessin donar. Partint de la idea que les institucions no són compartiments estancs, era previsible trobar —com ha succeït— efectes, especialment en la Cort, de l'actuació municipal del rei.

En segon terme hem comparat la política de Ferran II en altres zones de la Corona d'Aragó, concretament el País Valencià,² buscant els elements comuns que poguessin oferir una visió més panoràmica del moment històric estudiat.

El marc conceptual en què hem fixat la nostra anàlisi és la recomposició del feudalisme després de la crisi dels segles XIV i XV. Recomposició que es fa mitjançant la reagrupació de la classe dominant i la formació de la monarquia absoluta, que a finals del segle XV es troba encara en una fase incipient. La concreció s'ha fet en el nostre cas fixant-nos en els canvis efectuats a Barcelona —Privilegi de 1498 i formació de la matrícula dels ciutadans honorats de 1510— en el primer aspecte i en les actuacions de Ferran II tant en la ciutat com en la Cort.

La documentació utilitzada ha estat plural i de diversos orígens: en primer lloc la procedent del Consell de Cent barceloní, especialment les Lletres Closes i les Lletres Reials Originals. Ambdues formen en el període estudiat el gruix de la correspondència de la institució. Les primeres són les que enviaven els consellers

1. SERRA, Eva: «El règim català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe», *Recerques*, 10, Barcelona, 1980, p. 17-32. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat. 1590-1729*, Ed. Crítica, Barcelona, 1988.

2. El cas valencià és el millor estudiat. BELENGUER, Ernest: *València en la crisi del segle XV*, Edicions 62, Barcelona, 1976.

als diversos organismes o persones, inclòs el rei. Les segones són les cartes del rei o alts personatges de la noblesa.

Altres fons revisats han estat les Deliberacions del Consell i el Testament dels Consellers, però malauradament no tenen l'interès dels anteriors.

La documentació municipal és també important per estudiar la Cort: aquest fet, que havia estat ja advertit per Palos Peñarroya,³ l'hem pogut comprovar ara; a banda d'un fons anomenat Corts —que recull processos de Cort i tot un seguit de memorials de consulta obligada per a l'estudi de la Cort— a les Lletres Closes, que recullen les instruccions de la Vint-i-quatrena als síndics.

De la documentació de la Generalitat, a part dels ja coneguts processos de Cort i Constitucions, hem consultat la correspondència de la institució. Especialment els registres de Lletres Trameses, l'equivalent de les Lletres Closes, i les Lletres Reials Secretes, cartes del rei que, malgrat el seu prometedor nom, resulten d'utilitat molt relativa.

També hem fet servir diversos registres de Cancelleria amb la intenció d'entendre millor el nom i perquè de les actuacions de la Corona.

El regnat va començar amb la confirmació de la monarquia, que havia estat qüestionada durant la guerra civil. És en aquest context on cal encabir la Cort de 1481, ja que va omplir les expectatives dels grups dirigents del país. D'una banda va dur a la legislació el pensament pactista mitjançant la Constitució de l'Observança i de l'altra va restituir als senyors les preeminències feudals sobre els remences, a més d'acceptar els censals que la Diputació havia emès durant la guerra. La Corona va assumir en aquesta Cort el paper de garant de l'ordre social i polític del Principat, paper desitjat tant pels braços com pel mateix monarca, escaldats

3. PALOS, Juan Luis: *Un sector específico de diputados: los síndicos municipales y capitulares*, comunicació inèdita presentada al congrés: Les Corts a Catalunya, Barcelona, 1988.

ambdós dels pèssims resultats de la política d'enfrontament que havia caracteritzat els regnats anteriors.

Aquest fet és el que, al nostre parer, marca l'obra de Ferran II. El manteniment del marc de relacions feudals, tant al camp com a la ciutat, és la constant de les actuacions del rei. Tant la Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486, com les intervencions de 1488 i 1493 a la Generalitat i les de 1493, 1498 i 1510 a Barcelona tenen aquesta intenció; amb l'afegitó que per poder fer-ho van enfortir alhora el poder de la monarquia sobre les institucions del país.

Els problemes econòmics de Barcelona van ser objecte d'una especial atenció: l'anomenat redreç. Vicens va jutjar com a desinteressada l'actitud del rei, quan en realitat no era així. El sanejament econòmic de la ciutat tenia tres mòbils: assegurar les inversions dels censalistes, recuperar el crèdit barceloní per tal de poder demanar emprèstits i evitar pagar els deutes que la Corona tenia amb la ciutat i que aquesta pagava anyalment als censalistes. El deute de la Corona amb Barcelona ascendia el 1515 a 100.370 lliures.⁴

També la introducció de la insaculació a Barcelona tenia altres intencions més enllà de les declarades. Si bé és cert que es van eliminar les lluites polítiques de la ciutat, va portar a un decreixement del caire polític de la institució municipal, on els consellers es van convertir en administradors amb la iniciativa política força retallada. D'altra banda, l'entrada de la petita noblesa urbana en primera instància i la creació de la matrícula dels ciutadans honrats el 1510 va fusionar la classe dirigent, que sortia reforçada en els seus privilegis socials gràcies al monarca.

Els resultats pràctics que va obtenir la monarquia d'aquests canvis van ser parcialment exitosos. En l'àmbit econòmic no va

4. El càlcul és nostre. Concretament els censals que es devien eren un d'Alfons el Magnànim de 27.000 lliures que s'havia concertat el 1429 i un altre de Joan II de 12.000, fet el 1460. El primer pagava 27.000 sous anuals (un interès de 20.000 el miler) i el segon 9.680 sous (25.000 el miler). El total és de 1.834 lliures anuals. Si comptem que no s'hagués pagat res des de 1460 i descomptem 10.000 sous que Ferran II va pagar el 1510, el resultat és de 100.370 lliures.

aconseguir que Barcelona financés els seus projectes ni tan sols parcialment, encara que va poder mantenir el deute dels seus antecessors sense posar en perill les arque barcelonines. En la vessant política, però, els resultats van ser més palpables, la presència del poder reial va ser ben palesa. El 1509 va desinsacular Francesc Guerau de Valseca i Dionís Pau, caps d'un grup opositor a la política de les conselleries que s'havien anat succeint d'ençà de 1505 després d'haver intentat un arranjament per altres mitjans. Això era possible gràcies a la reserva que el monarca s'havia fet de revisar les bosses d'insaculació sempre que ho cregués adient. Aquest recurs era una arma formidable que li va permetre nomenar determinats oficis menors del municipi malgrat les contínues protestes dels consellers. Però on el potencial del Beneplàcit Reial es manifestà clarament és a la Cort.

Va ser precisament aquesta institució la que més clarament va patir el reforçat poder reial sortit dels canvis introduïts per Ferran II. La primera —i més palesa— mostra la trobem a la Cort de 1510. Convocada pel rei aquell any per tal d'obtenir fons per a la seva campanya africana, el tema de la Inquisició i algunes de les demandes comercials de Barcelona van allargar-la més enllà del que el rei estava disposat a tolerar. Aquest va optar finalment per enviar el lloctinent Jaume de Lluna a Barcelona amb la missió de convèncer la Vint-i-quatrena de la ciutat que donés als síndics llibertat per votar el servei. La trobada de les dues parts es va produir el 18 de juliol de 1510 sense que hi hagués acord. Davant les poques possibilitats d'entesa el lloctinent suspenia, per ordre del rei, els consellers i es feia amb les bosses de la insaculació. Es tractava més d'espantar els barcelonins que no pas de dur l'acte de força fins a les últimes conseqüències. La suspensió la va mantenir un dia, però va resultar suficient: el 12 d'agost es trameten les instruccions als síndics perquè votessin un servei de 220.000 lliures.

Aquest precedent marca un procés de degradació en les restants convocatòries de Ferran II. El 1512, Germana de Foix, que

presidia en nom del seu marit, va fer una amenaça del mateix tipus i va aconseguir aplanar totes les dificultats per a la votació del servei. El 1515, a la Cort més desconeguda fins ara de l'Edat Moderna, es va votar el servei sense arribar a legislar ni una sola constitució.

En definitiva, els darrers anys del regnat del rei catòlic van ser la culminació d'una política que tendia a enfortir el poder reial a costa de les institucions del país. A canvi de convertir la monarquia en protagonista de la vida política i institucional de Catalunya, aquesta garantia a les classes privilegiades el manteniment del seu domini social, lluny de les inestabilitats del segle anterior.

Però uns altres factors de la crisi baix-medieval no havien estat superats, àdhuc es barrejaven amb altres elements nous. Al manteniment de la crisi comercial s'havien afegit factors d'inestabilitat com la creixent pirateria berber i turca, que no es va saber aturar, un bandolerisme estès a les ciutats i en què participaven les famílies del patriciat urbà, i l'amenaça francesa a la frontera, que va tenir els catalans intranquils de 1512 a 1516. No és d'estranyar que Carles I es referís a la solució d'aquests problemes en la proposició reial de la Cort de 1519.

Aquesta doble vessant ens ha fet definir el regnat de Ferran II com de transició. Transformació institucional i crisi conjuntural van convergir en el moment de la seva mort. Es caminava vers un enrobustiment de l'autoritat reial que estava en la mateixa línia que la dels regnes veïns. Possiblement aquesta evolució va finir amb ell, ja que Catalunya no tornaria a tenir un rei propi i els seus successors no van dedicar-li l'atenció requerida per tal d'aprofundir els camins oberts pel darrer Trastàmara i que haguessin pogut portar a la creació d'un estat absolutista.